LUND UNIVERSITY

Matriklar, motioner och stadgar

Den fackliga medlemsutvecklingen i Sverige

Kjellberg, Anders

Published in:
Nuets närhet, det förflutnas samtid

2024

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Kjellberg, A. (2024). Matriklar, motioner och stadgar: Den fackliga medlemsutvecklingen i Sverige. I E. Nilsson Nylander, & M. Larsson (Red.), *Nuets närhet, det förflutnas samtid: En antologi om vardagens tryck* (s. 46-55). (Skrifter utgivna av Universitetsbiblioteket i Lund, Ny följd ; Nr 12). Universitetsbiblioteket i Lund.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Download date: 11. Oct. 2026

BLOCKAD

MOT BORGARPRESSENS LÖGNORGAN

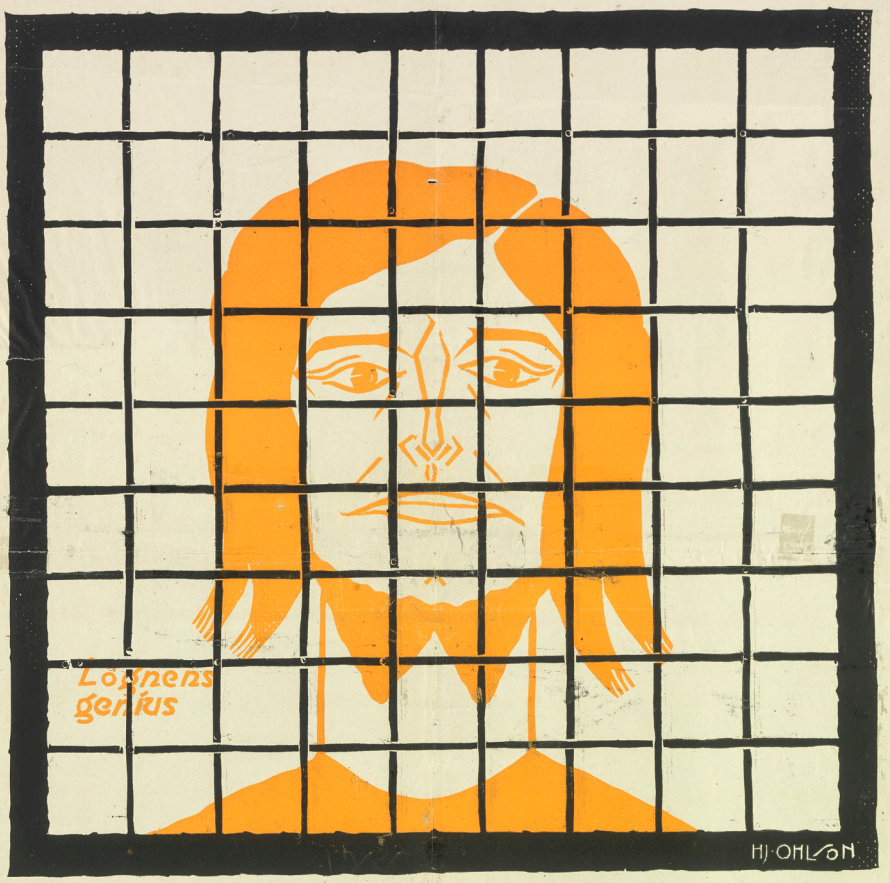

ARBETARE-KAMRATER

SKÄRP BLOCKADEN
FÖRAKTA STREJK- OCH BLOCKADBRYTARNA
LEVE SOLIDARITETEN

SVENSKA TYPOGRAFFÖRBUNDET

Stockholm 1919 · Tryckeriaktiebolaget Fram

Tryckeriaktiebolaget Fram, Stockholm, 1919. 95×57 cm.

Matriklar, motioner och stadgar

Den fackliga medlemsutvecklingen i Sverige

ANDERS KJELLBERG

Sverige har tillsammans med Island världsrekord i facklig anslutning. Sju av tio anställda är med i facket. Motpolen är Frankrike. Där är mindre än var tionde medlem, men fransmännen strejkar och demonstrerar desto mer. Ofta är kraven riktade mot staten, exempelvis för att stoppa planerna på höjd pensionsålder. Det blir korta aktioner eftersom det inte finns några konfliktfonder att tala om.[1] Det beror i sin tur på att inte särskilt mycket medlemsavgifter kommer in till följd av den låga organisationsgraden som medför att de franska fackföreningarna trots landets avsevärt större befolkning har färre medlemmar än de svenska.[2] För att ekonomin ska gå ihop finansieras de franska facken till 60 procent av en statlig fond.

Svensk partsmodell kontra fransk statsreglering

Även jämfört med våra nordiska grannländer äger mycket få strejker rum i Sverige. Sedan år 2000 har de största arbetskonflikterna inträffat bland offentliganställda (Kommunal 2003, Vårdförbundet 2008 och 2024). Efter Industriavtalet 1997 är Pappers det enda industrifacket som tillgripit stridsåtgärder (2010). Däremot har flera strejker inträffat i transportsektorn: piloter (2016, 2019 och 2022), busschaufförer (1999, 2003 och 2008) samt sjöbefäl i skärgårdstrafiken (2016). Detsamma gäller byggbranschen (2007, 2012 och 2016).

Både i Sverige och Frankrike omfattas cirka 90 procent eller mer av de anställda av kollektivavtal. Men här upphör likheten. I Frankrike allmängiltigförklarar staten kollektivavtalen så att de täcker hela branscher. Även minimilönen bestäms av den franska staten.

Svenska Typografförbundet har sitt ursprung i Sveriges äldsta fackförening, Typografiska Föreningen i Stockholm, som grundades 1846. Fyrtio år senare gick denna upp i det då nybildade förbundet. Första världskrigets dyrtid frestade hårt på medlemmarna. Under strejken 1919 inbjöds de strejkande vid flera tillfällen ”[...] att bevista teaterföreställningar å Fjäderholmarna, Södra folkparken och Enskede folkpark. En del av medlemmarna idkade sport av olika slag och åter andra spridde flygblad och löpsedlar med uppmaning till bojkott av borgarpressen. Vid ett tillfälle buro ett 50-tal sandwichmän, uteslutande typografer, textade affischer med uppmaning till bojkott mot de borgerliga tidningarna, genom Stockholms gator. Detta förbjöds emellertid av polisen, som fann det förargelseväckande.”[1]

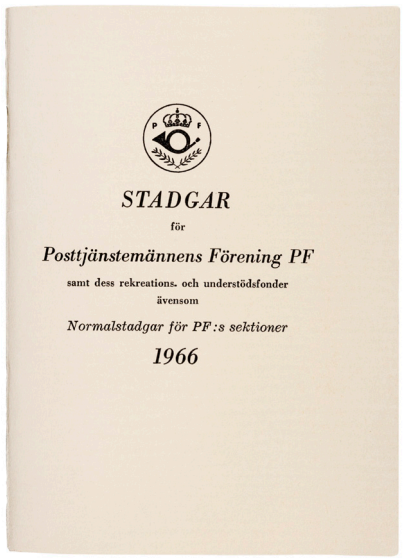

STADGAR

för

Posttjänstemännens Förening PF

samt dess rekreations- och understödsfonder

ävensom

Normalstadgar för PF:s sektioner

1966

Svanbäck & Nymans Boktryckeri AB, Stockholm, 1967. 146×105 mm.

Medföljer som bilaga till Kvinnliga Kontoristföreningens i Stockholm Meddelande N:o 61

KVINNLIGA

KONTORISTFÖRENINGENS I STOCKHOLM

MEDLEMSMATRIKEL

MAJ 1928

STOCKHOLM 1928, O. L. SVANBÄCKS BOKTRYCKERI

O. L. Svanbäcks Boktryckeri, Stockholm, 1928. 185×122 mm.

Posttjänstemännens Förening (PF) bildades i Stockholm redan 1891. Tillsammans med Statens Järnvägars Befälsförbund och Svenska Telegraftjänstemännens Förening grundade PF 1918 en egen centralorganisation, Trafiktjänstemännens Riksförbund (TR). PF var ansluten till TR 1919–43, SR (Statstjänstemännens Riksförbund) 1944–1974 och TCO 1975–1982. År 1983 anslöt sig PF till Statstjänstemannaförbundet (ST). Inom ramen för PF fanns den 1903 bildade Kvinnliga Postföreningen (KPF).

Kvinnliga Kontoristföreningen i Stockholm (KKF) bildades 1903 och förenade sig 20 år senare med flera andra kontoristföreningar i Svenska Kontoristförbundet. Detta fick en tydligare facklig inriktning när det 1937 omvandlades till Handelstjänstemannaförbundet (HTF). Fyra år senare lämnade föreningen HTF. KKF finns fortfarande kvar och erbjuder enligt sin hemsida medlemmarna ”klubbaftnar med intressanta tema, föreläsningar, studiebesök, utflykter och [...] även möjlighet till att vara med på kurser som KKF arrangerar i exempelvis språk.”

När den höjs tjänar det som riktmärke för alla lönehöjningar. I Sverige förhandlar däremot industrins parter fram det så kallade märket som sedan är normerande för hela arbetsmarknaden. Det illustrerar hur den svenska partsmodellen står i skarp kontrast till fransk statsdirigering (*étatisme*).

Sverige saknar också den upproriska och fackligt anarkosyndikalistiska (senare kommunistiska) tradition som finns i Frankrike: franska revolutionen 1789, Pariskommunen 1871, fabriksockupationer under 1930-talets folkfront och Majrevolten 1968. Till bilden hör också att den statliga repressionen mot fackföreningarna varit mycket begränsad i Sverige, något som skiljer sig radikalt från förhållandena i exempelvis USA. Under början av 1900-talet stoppade liberalerna flera gånger för facken negativa lagstiftningsförslag. Privattjänstemännens fackliga organisering tog ett stort steg framåt genom 1936 års lag om förenings- och förhandlingsrätt.

I Frankrike är fackföreningsrörelsen politiskt splittrad, i Sverige är uppdelningen främst socio-ekonomisk genom existensen av särskilda fackförbund och centralorganisationer för arbetare (LO), tjänstemän (TCO) och akademiker (Saco). En liknande facklig struktur finns i övriga Norden men inte lika konsekvent som i Sverige. LO bildades 1898, TCO 1944 genom en sammanslagning av privattjänstemännens Daco (De Anställdas Centralorganisation, bildad 1931) och de

offentliganställda tjänstemännens ”Gamla TCO” (1937). Saco bildades 1947. Föregångare var Syaco (Sveriges Yngre Akademikers Centralorganisation, 1943–1946) och SR (Statstjänstemännens Riksförbund, 1944–1974). Vid 1970-talets mitt gick SR upp i Saco, som en tid hette Saco-SR.

Den socialt starkt segregerade fackliga rörelsen är en av flera förklaringar till den höga organisationsgraden. Alla har egna fackföreningar som de kan identifiera sig med.

Men gränserna mellan arbetare, tjänstemän och akademiker luckras upp alltmer. Den högre utbildningens expansion har minskat skillnaderna mellan TCO- och Saco-grupperna. Numera har även förskollärare akademisk utbildning. En illustration av detta är att Lärarförbundet i TCO gick över till Saco 2022. Året därpå slogs det samman med Lärarnas Riksförbund till Sveriges Lärare, som idag är Saco:s största förbund.

Den fackliga organisationshistorien

Vardagstrycket är en oumbärlig källa för att, i ett längre historiskt perspektiv, få en komplett bild av medlemsutvecklingen i de enskilda förbunden och därmed också hos den samlade fackföreningsrörelsen. Samma sak gäller organisationshistorien. Dit hör bland annat när och var olika fackförbund bildas. Ibland går fackförbund samman i ett nytt förbund för att bli slagkraftigare. Bakgrunden kan vara vikande medlemsunderlag. Så var det när Statsanställdas Förbund 1970 bildades av åtta förbund för ”statstjänare” vid SJ, Postverket, Televerket och andra statliga verk.

En särskild typ av samgåenden är när mindre fackföreningar går upp i större. Ett exempel är Svenska Bokhandelsmedhjälpareföreningens uppgående i Handelstjänstemannaförbundet (HTF) 1951. År 2008 slogs HTF samman med Svenska Industritjänstemannaförbundet (Sif) till Unionen som idag är Sveriges största fackförbund med omkring 600 000 yrkesaktiva medlemmar och en av parterna bakom Industriavtalet.

Förbund kan också bildas genom utbrytning ur redan existerande förbund. Ett välkänt exempel är när hamnarbetaravdelningar runtom i landet 1972 lämnade Transportarbetareförbundet och grundade Hamnarbetarförbundet, som för några år sedan var involverat i en lång konflikt i Göteborgs hamn.

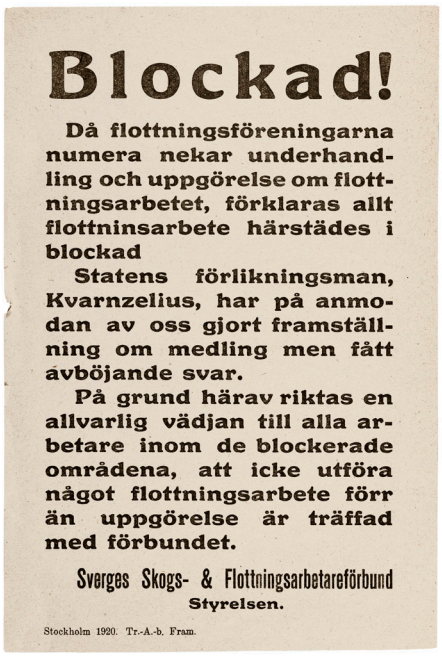

Blockad!

Då flottningsföreningarna numera nekar underhandling och uppgörelse om flottningsarbetet, förklaras allt flottninsarbete härstädes i blockad

Statens förlikningsman, Kvarnzelius, har på anmodan av oss gjort framställning om medling men fått avböjande svar.

På grund härav riktas en allvarlig vädjan till alla arbetare inom de blockerade områdena, att icke utföra något flottningsarbete förr än uppgörelse är träffad med förbundet.

Sverges Skogs- & Flottningsarbetareförbund
Styrelsen.

Stockholm 1920. Tr.-A.-b. Fram.

Tryckeriaktiebolaget Fram, Stockholm, 1920. 20×13,5 cm

● Svenska Skogs- och Flottningsarbetareförbundet (från 1962 Svenska Skogsarbetareförbundet) bildades 1918 i Sollefteå på initiativ av Ångermanlands vänstersocialdemokratiska partidistrikt. Förbundet blev medlem av LO 1921 och slogs 1998 ihop med Svenska Träindustriarbetareförbundet till Svenska Skogs- och Träfacket, som i sin tur 2009 gick samman med Grafiska fackförbundet till GS-facket.

Mindre känt är bildandet av Svenska Sjukhuspersonalförbundet (SSPF) 1923 i Örebro efter att Kommunals avdelning i Lund lämnat förbundet och tagit initiativet till ett särskilt förbund för den lägre personalen vid lasaretten och sanatorierna, närmare bestämt kvinnor i vårdyrken och manliga maskinister, elektriker och vaktmästare.[3] Så småningom uppstod en hård konkurrens mellan det kvinnodominerade Sjukhuspersonalförbundet (ledningen utgjordes dock nästan enbart av män) och det grovarbetardominerade Kommunal. SSPF:s låga medlemsavgifter gjorde det möjligt för många lågavlönade kvinnor att bli medlemmar. En fråga som drevs intensivt var kampen för åttatimmarsdag. Lagen om åttatimmarsdag från 1919 avsåg nämligen enbart industriarbetare, inte personalen vid sjukhusen. Vid årsskiftet 1944/45 gick förbundets avdelningar och medlemmar slutligen över till Kommunal.

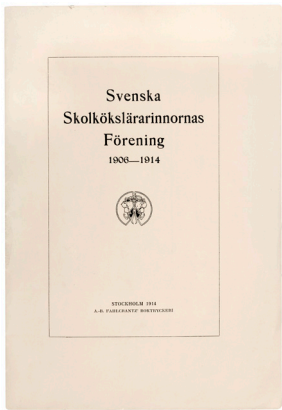

A.-B. Fahlcrantz' Boktryckeri, Stockholm, 1914. 234×161 mm.

● Svenska Skolkökslärarinnornas Förening, som bildats 1906 i Stockholm, gick 1948 samman med Slöjd- och Yrkeslärarnas Riksförbund, Sveriges Slöjdlärarinneförening, Föreningen Sveriges Vävlärarinnor, Svenska Sinnesslöskolornas Lärarförbund samt Föreningen Sveriges Blindlärare. Det nya förbundets namn blev Svenska Fackläraförbundet.

Kvinnliga fackföreningar och manliga

Tidigare hade många tjänstemannaföreningar enbart kvinnliga medlemmar. Ett skäl var att kvinnlig särorganisering ansågs främja kvinnornas intressen, men oftast är förklaringen att hela yrkeskåren

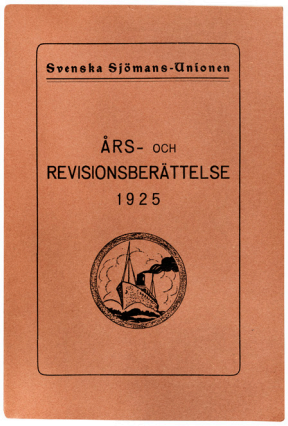

A.-B. Göteborgs-Tryckeriet, Göteborg, 1926. 215×144 mm.

Svenska Sjömans-Unionen bildades 1914 i Göteborg. Ordledet ”Unionen” visar på inflytande från England. Förbundet blev medlem av LO 1926 och gick 1932 samman med Svenska Eldareunionen, Sveriges Sjöfarande Kvinnors Förening, Svenska Stewardsföreningen och Svenska AmerikalinjensIntendenturpersonals Förbund och bildade Svenska Sjöfolksförbundet, som 1996 gick upp i Seko.

bestod av kvinnor. Några exempel är Svenska Skolkökslärarinnors Förening, Kvinnliga Postföreningen, Kvinnliga Telegrafpersonalens Förening och Svensk Sjuksköterskeförening.

Inte sällan stod kvinnliga fackföreningar mot manliga. Sveriges Allmänna Folkskollärarförening (SAF) hade en manlig ledning när staten 1906 frångick likalönsprincipen efter en proposition undertecknad av liberalen Fridtjuv Berg, som under många år varit föreningens ”starke man”.[4] SAF gav förslaget sitt tysta stöd. Samma år grundades Sveriges Folkskollärarinneförbund, vilket dock inte fick de kvinnliga lärarna att avstå från medlemskap i SAF och således vara dubbelanslutna. 1919 bildades Sveriges Småskollärarinneförbund. Sedan männen hamnat i minoritet såväl i lärarkåren som i SAF bildades 1920 Sveriges Folkskollärarförening, av historikern Kjell Östberg betecknad som ”en manlig kamporganisation som i lika hög utsträckning, eller åtminstone med samma intensitet, riktade sin kamp mot de kvinnliga folkskollärarinnorna som mot arbetsgivarna.”[5] Men det hjälpte inte, likalönsprincipen infördes 1937 av en socialdemokratisk regering.

Även de manliga läroverkslärarna slog vakt om sin ställning gentemot kvinnorna. Under början av 1900-talet förekom ett motstånd mot kvinnliga adjunkter och lektorer. Det bidrog till att Akademiskt Bildade Kvinnors Förening grundades 1904.

Äldre vardagstryck

Bland det äldre material som jag använt för att kartlägga den fackliga medlems- och organisationsutvecklingen ingår handlingar från Svenska Stuckatörförbundet, Svenska Maskinist-, Eldare- och Reparatörförbundet, Svenska Vävlagareförbundet, Sveriges Urmakeriarbetare Förbund och Svenska Hotell-Portier-Föreningen. Endast den sistnämnda föreningen finns kvar idag.

Bland tjänstemannaföreningarna märks föreningen (senare förbundet) som ett tag kallade sig ”Sveriges enda bankfack”, nämligen Svenska Bankmannaföreningen, vidare Sveriges Allmänna Verkmästare Förbund och Svenska Sjömaskinisters Förening. Bland de akademiska yrkena kan nämnas Sveriges Läkarförbund och Tekniska Läroverkens Lärarförbund.

Förutom ur vardagstrycket har jag under flera decennier samlat uppgifter om den fackliga medlems- och organisationsutvecklingen

vid Arbetarrörelsens arkiv, Riksarkivet och TAM-Arkiv (Tjänstemäns & akademikers arkiv) samt direkt från de fackliga organisationerna. Idag finns resultatet av mitt arbete ordnat i den elektroniska publikationen *The Membership Development of Swedish Trade Unions and Union Confederations Since the End of the Nineteenth Century* (Lund 2017), som löpande uppdateras och kompletteras.[6] Sidantalet överstiger numera 1 100. Bland alla dem som hämtar uppgifter ur denna publikation finns OECD.

Det internationella perspektivet är viktigt och insamlandet av statistik om antalet fackmedlemmar och andra uppgifter om de fackliga organisationerna inleddes på allvar under början av 1990-talet då jag engagerades i ett internationellt komparativt forskningsprojekt med deltagare från 15 europeiska länder under ledning av Bernhard Ebbinghaus och Jelle Visser. Projektet resulterade i boken *Trade Unions in Western Europe since 1945* som fick ett gott mottagande och idag utgör ett standardverk.[7]

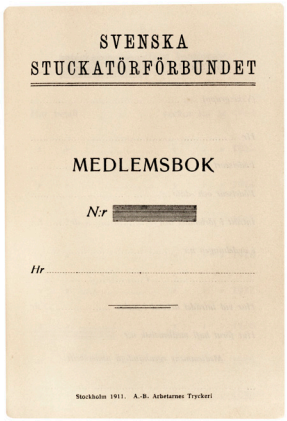
SVENSKA
STUCKATÖRFÖRBUNDET

MEDLEMSBOK

N:r

Hr

Stockholm 1911. A.-B. Arbetarnes Tryckeri

A.-B. Arbetarnes Tryckeri, Stockholm, 1911. 132×90 mm.

Svenska Stuckatörförbundet bildades 1904. Förbundet tycks ha upplösts 1948. Troligen gick medlemmarna över till Byggnads. Stuckatörer arbetar med utsmyckningar i gips både inom- och utomhus.

Den svenska fackföreningsrörelsen idag

Numera finns det fler tjänstemän än arbetare i arbetskraften. Dessutom är tjänstemännens fackliga organisationsgrad (73 procent 2023) högre än arbetarnas (58 procent). Året innan alliansregeringen chockhöjde a-kasseavgifterna och kopplade dem till arbetslösheten inom varje kassa var den 77 procent hos båda. Under loppet av 2007 och 2008 förlorade facken 245 000 medlemmar och a-kassorna mer än 460 000. Arbetarnas högre arbetslöshet medförde att deras avgifter till a-kassan blev extra höga, inte minst under lågkonjunkturen som följde på finanskrisen. Därtill kom att tjänstemännens i allmänhet högre löner gjorde att de fackliga inkomstförsäkringarna blev särskilt attraktiva för denna grupp. För att kunna ta del av dem måste man vara med både i facket och a-kassan. Under den ekonomiska nedgång som inträffade under pandemin ökade medlemstalen hos såväl LO- som TCO- och Saco-facken. Nu var a-kasseavgifterna inte längre förhöjda och ersättningsvillkoren mer generösa.

Ett tecken på den maktförskjutning som skett inom den fackliga rörelsen är att tjänstemännens PTK till en början var den enda fackliga organisation som signerade det nya huvudavtalet.[8] Vid det slutliga undertecknandet 2022 var även LO, IF Metall och Kommunal med. Jämfört med sina danska och norska fackliga motsvarigheter

Motioner
samt dag- och arbetsordning
vid
Svenska Vävlagareförbundets
åttonde ordinarie kongress
som tager sin början lördagen den
24 april 1943 kl. 10 fm.
Lokal: Moriskan, Folkets Park, Malmö.

Sjuhäradsbygdens Tryckeriaktiebolag, Borås, 1943. 216×140 mm.

Vävlagarna är ett slags förmän som reparerar vävstolar och ser till att driften hålls i gång i textilindustrin. Vävlagareförbundet bildades 1918 och gick 1970 upp i Textilarbetareförbundet. Förbundet var aldrig anslutet till LO.

J. Olséns Litografiska Anstalt, Stockholm, u. å. 50×32 cm. Signerad Nipstad.

Sveriges Arbetares Centralorganisation (SAC) bildades 1910 i efterdyningarna av storstrejksnederlaget 1909. Lex Lindhagen syftar på ett lagförslag om tredje mans rätt vid arbetskonflikter framlagt 1934 av ”trettonmanna-kommissionen”, som leddes av ordföranden i Arbetsdomstolen Arthur Lindhagen. SAC ansåg att en sådan lag skulle skydda strejkbrytare. Lag-förslaget förverkligades aldrig.

är de svenska tjänstemannafacken mycket starka. Unionen och Sveriges Ingenjörer är mäktiga spelare i den konstellation (Facken inom industrin) som tillsammans med industrins arbetsgivare förhandlar fram ”märket” för löneökningarna i Sverige. I Norge är det enbart LO-förbund och i Danmark före detta LO-förbund som förhandlar de normsättande avtalen. Danska LO slogs 2019 samman med motsvarigheten till TCO sedan medlemsantalet sjunkit kraftigt och man förlorat många medlemmar till de växande ”gula” facken.[9] Den danska motsvarigheten till Sveriges Ingenjörer är inte ens erkänd som förhandlingspart av Dansk Arbejdsgiverforening och dess medlemsförbund.

I dagens digitala och gröna omställning utmanas de fackliga organisationerna av nya globala företag vars ägare vill bestämma allt själva utan insyn eller samverkan med representanter för de anställda. Inför hotet om strejk gick betaltjänstföretaget Klarna 2023 slutligen med på ett kollektivavtal. I skrivande stund (januari 2024) är det osäkert hur det kommer att gå på det amerikanska elbilsföretaget Teslas verkstäder i Sverige. Efter många års framstötar från IF Metall för att få till stånd ett kollektivavtal, en lång strejk och sympatiåtgärder från fack i flera nordiska länder vägrar Teslas egensinnige ägare Elon Musk att ha något med fackföreningar att göra. En annan utmaning är en växande arbetslivskriminalitet, exploatering, fusk och osund konkurrens inom bland annat bygg-, städ- och bärplockningsbranscherna.[10]

Dessa förhållanden kommer med all sannolikhet att prägla framtida forskning om den fackliga utvecklingen i Sverige.

NOTER

1. Det avslutande citatet i bildtext 1 om Svenska Typografförbundet har hämtats från Wessel, Nils, *Typografiska föreningen i Stockholm 1846–1926: minnesskrift med anledning av åttioårsjubileet*, Typografiska föreningen, Stockholm, 1926, s. 286–287.

2. Kjellberg, Anders, *Le syndicalisme en France et en Suède: deux modèles contrastés*, Institut Montaigne, Paris, 2023.

3. Åmark, Klas, *Solidaritetens gränser: LO och industriförbundsfrågan 1900–1990*, Atlas, Stockholm, 1998, s. 157–160.

4. Östberg, Kjell, *Efter rösträtten: kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet*, B. Östlings bokförl. Symposion, Eslöv, 1997, s. 146–156; Florin, Christina, *Kampen om katedern: feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860-1906 = Who should sit in the teacher's chair? : the processes of feminization*

and professionalization among Swedish elementary school teachers 1860–1906, Univ., Diss. Umeå : Univ., 1987, Umeå, 1987, s. 161–164.

5. Östberg 1997, s. 152.

6. Medlemsutvecklingen och organisationshistorien redovisas inom tre fackliga sfärer som i grova drag motsvaras av LO, TCO och Saco. Här ingår även de fristående facken eftersom deras medlemsgrupper har mycket gemensamt med dem som tillhör någon av de tre centralorganisationerna. Inom respektive sfär är fackförbunden sorterade efter näringsgren, exempelvis tillverkningsindustri, handel, sjukvård och undervisning. Varje förbunds organisationshistoria beskrivs. Hit hör bildandet, sammanslagning med eller uppgående i annat förbund, anslutning till centralorganisation samt litteratur om förbundet. Därefter följer medlemstalet år får år, varav antalet kvinnor. Inom Saco-området finns förutom Saco:s medlemsorganisationer och andra akademikerförbund, en grupp förbund som inte alltid var lika ”akademiska”. De tillhörde Statstjänstemännens Riksförbund (SR). Särskilda tabeller finns för centralorganisationernas samlade medlemsutveckling: En avsevärt mindre facklig sfär utgörs av syndikalistiska SAC (Sveriges Arbetares Centralorganisation). https://portal.research.lu.se/sv/publications/the-membership-development-of-swedish-trade-unions-and-union-conf (hämtad 2024-01-01).

7. Ebbinghaus, Bernhard & Visser, Jelle, *Trade unions in Western Europe since 1945*, Macmillan, Basingstoke, 2000.

8. PTK, som ursprungligen hette Privattjänstemannakartellen, bildades 1973 av TCO- och Saco-förbund med privatanställda medlemmar samt Ledarna. Idag kallar man sig Förhandlings- och samverkansrådet PTK och förhandlar om omställningsavtal, pensioner, försäkringar m. m.

9. De danska så kallade alternativa eller gula facken är något unikt i Norden. Se t.ex.: Kjellberg, Anders, *Den svenska partsmodellen ur ett nordiskt perspektiv: facklig anslutning och lönebildning*, Arena Idé, Stockholm, 2024, s. 113–116.

De förhandlar i regel inte om kollektivavtal, de har inte heller förtroendevalda ute på arbetsplatserna. De har däremot låga avgifter. De expanderade starkt sedan den danska regeringen 2002 gjort det tillåtet med ”tvärfackliga” a-kassor, dvs a-kassor som inte var knutna till någon viss bransch eller löntagarkategori.

10. Kjellberg, Anders, *Kollektivavtalens täckningsgrad och vita fläckar*, Arena Idé, Stockholm, 2023.

Innehåll

HÅKAN CARLSSON
Förord · 9

EVA NILSSON NYLANDER
En kontinent av skräp? · 11

I. POLITIK OCH ARBETSLIV

PER STOBAEUS
”Söndringens tid är förbi”:
Några småtryck från skandinavismens glansdagar · 20

PER SVENSSON
Det demokratiska trycket · 28

LARS EDGREN
Politiken i vardagen:
Nationella rörelser under mellankrigstiden · 36

ANDERS KJELLBERG
Matriklar, motioner och stadgar:
Den fackliga medlemsutvecklingen i Sverige · 46

TOBIAS KARLSSON
”Arbetarnes bästa”:
Personalen i företagens årsredovisningar · 56

JONAS LJUNGBERG
Emil i Lönneberga i svensk prishistoria · 64

MARIE CRONQVIST
Telefonkatalogen: En mångsidig historia · 74

CHARLIE JÄRPVALL
Kontorets skrivtekniker · 86

II. FRITID OCH REKREATION

KRISTIINA SAVIN
Lindansare, akrobater och menagerier:
1800-talets artistaffischer · 96

ERIK HEDLING
Det sällsynta leendet:
Om affischerna till Ingmar Bergmans filmer · 108

TORBJÖRN ANDERSSON
Matchprogram, tipskuponger och hejaramsor:
Den svenska fotbollens kulturarv · 116

HÅKAN JÖNSSON
”Gott och billigt äter man alltid på de
av Systembolagen ledda restaurangerna.” · 126

CHARLOTTE HAGSTRÖM & LARS-ERIK JÖNSSON
Cykeln, gummit och nationen · 138

III. DRÖMMEN OM ETT BÄTTRE LIV

ERIK NYLANDER
Folkhögskolan som berättelse:
Hola åren 1896–2020 · 150

CHARLOTTE NILSSON
Varuexposé, nyhetsmedium och förströelselektyr:
Det tidiga 1900-talets postorderkatalog som
vardagshistorisk källa · 160

SOLFRID SÖDERLIND
Bildens roll för varans lockelse · 170

PERNILLA RASMUSSEN
”Idealfigur till påseende”:
Inblickar i tillverkning och försäljning av
korsettartiklar 1910–1960 · 186

GUNILLA TÖRNVALL
Mönster för drömmar och demokratisering · 198

JESSICA ENEVOLD DUNCAN
Spara, laga, bo:
Husdrömmar i mäklarreklam från 1960-, 70- och 80-talen · 210

LENA LANDGREN
Kom rosor och akvileja:
Historiska plantskolekataloger som källa till
kunskap om växter i svenska trädgårdar · 222

ULF ELLERVIK
Radioaktiv läsk och arsenikvatten · 232

IV. DÖDEN

LYNN ÅKESSON
Dödens pris · 242

PER S. RIDDERSTAD
När det var tryck på begravning och bröllop · 252

V. ORD, BILDER OCH BRUK

CECILIA BERGMAN
Kanslichef, skolmåltidsföreståndare och svettskrapa:
Svenska Akademiens Ordbok och vardagstrycket · 266

KRISTINA LUNDBLAD
Trycksakerna som ordnade världen · 276

JOHAN LASERNA
Det efemäras ateljéer och anstalter · 286

JAN ERIC OLSÉN
Strindberg, allmänheten och det praktiska förflutna · 302

VI. INSAMLING OCH STRUKTUR

EVA NILSSON NYLANDER
Ordning är samlingens själ · 314

GERTRUD BERGER
Mer av plikt än lust men till mycken glädje:
Nedslag i svensk pliktinsamling · 328

Tack · 335
Medverkande författare · 337

Medverkande författare

Torbjörn Andersson, docent i idrottsvetenskap, lektor, Malmö universitet; torbjorn.andersson@mau.se

Gertrud Berger, fil. mag. i biblioteks- och informationsvetenskap, bibliotekarie, f. d. avdelningschef med ansvar för det pliktlevererade trycket på Universitetsbiblioteket i Lund; gertrudlube@gmail.com

Cecilia Bergman, fil.mag. i biblioteks- och informationsvetenskap, biträdande redaktör på Svenska Akademiens ordboksredaktion; cecilia.bergman@svenskaakademien.se

Håkan Carlsson, fil. dr., överbibliotekarie, Universitetsbiblioteket i Lund; hakan.carlsson@ub.lu.se

Marie Cronqvist, docent i historia, lektor i journalistik och mediehistoria, Lunds universitet; marie.cronqvist@kom.lu.se

Lars Edgren, professor em. i historia, Lunds universitet; lars.edgren@hist.lu.se

Ulf Ellervik, professor, Centrum för analys och syntes, Lunds universitet; ulf.ellervik@chem.lu.se

Jessica Enevold Duncan, docent i digitala kulturer, lektor i digitala kulturer och etnologi, Lunds universitet; jessica.enevold@kultur.lu.se

Charlotte Hagström, docent i etnologi, lektor, Lunds universitet; charlotte.hagstrom@kultur.lu.se

Erik Hedling, professor em. i filmvetenskap, Lunds universitet; erik.hedling@litt.lu.se

Charlie Järpvall, fil. dr., lektor, Linnéuniversitetet; charlie.jarpvall@lnu.se

Håkan Jönsson, docent i etnologi, lektor, Lunds universitet; hakan.jonsson@food.lth.se

Lars-Erik Jönsson, professor i etnologi, Lunds universitet; lars-eric.jonsson@kultur.lu.se

Tobias Karlsson, docent vid Centrum för ekonomisk geografi, lektor vid ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet; tobias.karlsson@ekh.lu.se

Anders Kjellberg, professor em. i sociologi, Lunds universitet; anders.kjellberg@soc.lu.se

Lena Landgren, fil. dr. i antikens kultur och samhällsliv, trädgårdshistoriker, verksamhetscontroller, Universitetsbiblioteket i Lund; lena.landgren@ub.lu.se

Johan Laserna, grafisk formgivare; johan@laserna.se

Jonas Ljungberg, professor em., ekonomisk-historiska institutionen, Lunds universitet; jonas.ljungberg@ekh.lu.se

Kristina Lundblad, docent i bok- och bibliotekshistoria, lektor, Lunds universitet; kristina.lundblad@kultur.lu.se

Charlotte Nilsson, postdoc i etnologi, Lunds universitet; charlotte.nilsson@kultur.lu.se

Eva Nilsson Nylander, docent i bok- och bibliotekshistoria, Lunds universitet, f. d. avdelningschef med ansvar för samlingarna på Universitetsbiblioteket i Lund; eva.nylander@ub.lu.se

Erik Nylander, docent i sociologi, bitr. professor i beteendevetenskap och lärande; Linköpings universitet; erik.nylander@liu.se

Jan Eric Olsén, fil. dr. i idé- och lärdomshistoria, bibliotekarie, Universitetsbiblioteket i Lund; jan_eric.olsen@ub.lu.se

Pernilla Rasmussen, fil. dr. i textilvetenskap, lektor i modevetenskap, Lunds universitet; pernilla.rasmussen@kultur.lu.se

Per S. Ridderstad, professor em., bok- och bibliotekshistoria, Lunds universitet; per_s.ridderstad@telia.com

Kristiina Savin, fil. dr., forskare och lärare i idé- och lärdomshistoria, Lunds universitet; kristiina.savin@kultur.lu.se

Per Stobaeus, docent i historia, bibliotekarie, Universitetsbiblioteket i Lund; per.stobaeus@ub.lu.se

Per Svensson, journalist och författare; per.harpagon@gmail.com

Solfrid Söderlind, professor i konstvetenskap, Lunds universitet; solfrid.soderlind@kultur.lu.se

Gunilla Törnvall, fil. dr. i bok- och bibliotekshistoria, Lunds universitet; gunilla.tornvall@kultur.lu.se

Lynn Åkesson, professor em. i etnologi, Lunds universitet; lynn.akesson@kultur.lu.se

NUETS NÄRHET, DET FÖRFLUTNAS SAMTID

En antologi om vardagens tryck

REDAKTÖR: EVA NILSSON NYLANDER

MEDREDAKTÖR: MATS LARSSON

LUNDS UNIVERSITET

Universitetsbiblioteket
Lund 2024

Utgivningen av boken har möjliggjorts av Einar Hansens Allhemsstiftelse, Magnus Bergvalls stiftelse, Crafoordska stiftelsen, Stiftelsen Konung Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur, Kungliga Patriotiska Sällskapet och Åke Wibergs Stiftelse.

Nuets närhet, det förflutnas samtid – en antologi om vardagens tryck
© Författarna och Universitetsbiblioteket i Lund 2024.
Redaktör: Eva Nilsson Nylander
Medredaktör: Mats Larsson
Bildreproduktion, om inget annat anges: Universitetsbiblioteket, Avdelningen för bevarande och digitalisering
Bildredigering: David Laserna
Grafisk form: Johan Laserna
Tryck och bokbinderi: Livonia Print, Riga 2024
Skrifter utgivna av Universitetsbiblioteket i Lund, Ny följd 12, Lund 2024
ISBN 978-91-985432-4-7
ISSN 0348-4572

NUETS NÄRHET, DET FÖRFLUTNAS SAMTID

2356
5 (Cicero)
Reklamhand
höger

2359
15 (Cicero)
Reklamhand
vänster

EN ANTOLOGI OM VARDAGENS TRYCK

Knattefotbollens nyhetsbrev, postorderkataloger, all slags reklam, restaurangmenyer, årsredovisningar och filmaffischer är exempel på det som brukar kallas vardagstryck. Det utgör ca 90 procent av allt som årligen trycks vid svenska tryckerier och det är trycksaker tänkta att leva en kort tid och därefter kastas bort men som, om de sparas, utgör en viktig del av nationens minne. Det är dokument som berättar om människors arbete, politiska engagemang, fritid och drömmar och genom materialet spåras framväxten av det moderna Sverige på såväl makro- som mikronivå.

På Universitetsbiblioteket i Lund finns 11 hyllkilometer vardagstryck! Sedan 1698 erhåller biblioteket ett exemplar av allt som trycks i Sverige – och sparar det för all framtid. Vardagstrycket finns inte förtecknat i bibliografier eller kataloger och det går inte att köpa. Det kan enbart spåras i bibliotekens samlingar och det är just denna omständighet som gör det extra värdefullt.

Denna antologi, utgiven av Universitetsbiblioteket i Lund, belyser det allestädes närvarande vardagstryckets unika bredd och potential samt åskådliggör dess roll och funktion i svensk kulturhistoria.

EVA NILSSON NYLANDER är docent i bok- och bibliotekshistoria. Under en följd av år var hon kulturarvschef, chef för samlingarna samt tf överbibliotekarie vid Universitetsbiblioteket i Lund.

MATS LARSSON arbetar på avdelningen för samlingar vid Universitetsbiblioteket i Lund. Han är tryckhistoriker, aktiv inom Sveriges grafiska museers samarbetsråd (GRAMUS).

ISBN 978-91-985432-4-7